

FOL

BİLİNÇ AKIŞI
ZİHİN VE DENEYİM ÜZERİNE

FOL 98

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 95
WILLIAM JAMES KİTAPLIĞI 02

BİLİNÇ AKIŞI – ZİHİN VE DENEYİM ÜZERİNE–
WILLIAM JAMES

ÇEVİRENLER: CELAL TÜNER, RAMAZAN YILMAZ, NİHAT DURMAZ

DERLEYEN: CELAL TÜNER
YAYINA HAZIRLAYAN: SEDA ARIKAN
REDAKSİYON: EBUBEKİR DEMİR
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-625-7307-03-1

BASKI: AYRINTI BASIM YAY. VE MAT. HİZ. SAN. TİC. A.Ş.
MATBAA SERTİFİKA NO: 49599

1. BASKI: MART 2021

İLETİŞİM ADRESLERİ
CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

BİLİNÇ AKIŞI
ZİHİN VE DENEYİM ÜZERİNE

WILLIAM JAMES

DERLEYEN
CELAL TÜRER

WILLIAM JAMES

New York'ta zengin ve aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi (1842). İlk eğitimini teolog olan babası Henry James'ten aldı. Boulogne-sur-Mer Koleji'ne devam etti (1857-58). Bir süre sanata ve resme ilgi duysa da babasının isteğiyle Harvard'da bulunan Lawrence Bilim Okulu'na kaydoldu ve burada iki yıl kimya ve anatomi okudu (1861). Ardından Harvard Tıp Okulu'na girdi (1863). Burada Louis Agassiz ile tanıştı ve hocası ile Amazon'da bilimsel araştırmalar yaptı (1865-66). Berlin Üniversitesi'nde fizyoloji derslerine katıldı (1867-68) ve bir süre Harvard Karşılaştırmalı Zooloji Müzesi'nde çalıştı. Alice Howe Gibbens ile evlendi (1878) ve bu evliliğinden beş çocuk sahibi oldu. Doktorasını Harvard'dan tıp alanında aldı (1879). Anatomi ve psikoloji okutmanı olarak akademideki görevine başladı (1873). Daha sonra tıp alanından psikolojiye ve fizyolojiye yöneldi ve Harvard'da psikoloji doçenti oldu (1880). *The American Society for Psychical Research Amerikan*'in kurulmasında görev aldı (1884). 1885'te felsefe profesörlüğüne getirildi. Altmış sekiz yaşında öldü (1910). Başlıca eserleri: *Principles of Psychology* (1880), *Psychology, Briefer Course* (1892); *The Will to Believe* (1897), *Human Immortality* (1897); *Talks to Teachers on Psychology and to Students on Life's Ideals* (1899), *Dinsel Deneyimin Çeşitleri* (1901-1902), *Pragmatizm* (1907); *A Pluralistic Universe* (1909).

CELAL TÜNER

İstanbul doğumlu (1963). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1987). Bir süre Elazığ ve Sivas'ta öğretmenlik yaptı (1987-1993). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi oldu (1993). William James'in Ahlak Anlayışı çalışmasıyla doktor unvanını aldı (1997). Bir süre Oklahoma State Üniversitesi Felsefe Bölümünde 'Pragmatizm' (2001-2002); Kaliforniya Üniversitesinde 'Dinî Çoğulculuk' ve Southern Illinois Üniversitesinde 'John Dewey' ile ilgili araştırmalarda bulundu (2007). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimlerinde profesör olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Başlıca eserleri: *Charles S. Peirce'ün Pragmatik Felsefesi* (2003), *William James'in Ahlak Anlayışı* (2005); E. K. Suckiel, *William James'in Pragmatik Felsefesi* (2003); J. Khatoun, *İkbal'in Düşüncesinde Tanrı, İnsan ve Kainat* (2003); John R. Shook, *Pragmatizm* (2021).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	13
CELAL TÜZER	
I	
DUYGU NEDİR?	35
2	
BİLİNÇ AKIŞI	60
3	
BENLİK	83
4	
BİLİNÇ MEVCUT MUDUR?	124
5	
SAF DENEYİM DÜNYASI	144
6	
İKİ ZİHİN BİR EŞYAYI NASIL BİLEBİLİR?	172
DİZİN	181

ÖNSÖZ

Felsefecilerin temel metinlerini bir araya getirmek Batı'da önemli ve gerekli bir faaliyet kabul edilse de ülkemizde hâlâ yeteri derecede önemsenen bir etkinlik değildir. Pragmatizmi yirmi beş yıldır araştıran biri olarak William James'in önemli metinlerini bir araya getirme fikri her zaman zihnimi meşgul etmiş, yıllar içerisinde James'ten çevirdiğim metinlerle bir seçki yapma düşüncesi belli bir olgunluğa gelmişti. Elbette deneyim ve yeteneğine güvendiğim meslektaşlarımın yardımları olmaksızın söz konusu projeyi bitirmek mümkün olmayacaktı. Bu çerçevede Doç. Dr. Bilal Genç, Dr. Öğr. Üyesi Nihat Durmaz, Dr. Öğr. Üyesi Metin Aydın, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Nur Umut ve Ar. Gör. Dr. Ramazan Yılmaz eserde yer alan makalelerden bazılarını çevirme lütfunda bulundular. James gibi düşünceleri incelikli ve belagatlı bir dile sahip 'zor' bir filozofun metinlerini Türkçe'ye aktarmanın zorluğunu beraberce deneyimledik; çevirileri elimizden geldiği kadar aslına uygun şekilde yansıtmaya çalıştık. Eserdeki tüm hata ve eksikliklerin bana ait olduğunu ifade ederek bu kadarını yapabildiğimizi, çevirilerin daha iyi yapılabileceğini itiraf ediyorum.

Elinizdeki eser, editörünün yıllar içerisindeki pragmatizme dair birikimi ile felsefi meselelere bakış açısı doğrultusunda oluşturulmuştur. Söz konusu metinlere James'in ilgili başka makalelerinin eklenmesi ya da kurgunun tümüyle başka türlü yapılması elbette mümkündür. Bu yüzden süreç içinde gelen katkı ve eleştirilerle eserin genişleyeceğini, yeni düzenlemeler yapılabileceğini umuyorum. Bu mütevazı çalışmanın ülkemizde felsefe kültürünün ve özellikle prag-

DERLEME ÜZERİNE NOTLAR

1. “Duygu Nedir?” - 1 Nisan 1884’te *Mind*, 9, 188-205 sayfaları arasında yayımlanmıştır.
2. “Bilinç Akışı” - İlk olarak 1892 yılında *Psychology*, Chapter XI’de yayımlanmıştır.
3. “Benlik” - William James, *Psychology (Briefer Course)* (1892), s. 43-83.
4. “Bilinç Mevcut mudur?” - Makalenin ilk basımı *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, cilt. I No. 18, Ekim 1, 1904 adlı dergide yapılmıştır. Bu makale daha sonra William James’in 1912 yılında yayımlanan *Essays in Radical Empiricism* adlı eserinde I. Bölümde yer almıştır.
5. “Saf Deneyim Dünyası” - İlk olarak 1904, makalenin ilk basımı *Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*, 1, 533-543, 561-570 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Daha sonra ise 1912 yılında yayımlanan ‘*Essays in Radical Empiricism*’ adlı eserde II. Bölümde yer almıştır.
6. “İki Zihin Bir Eşyayı Nasıl Bilebilir?” - William James’in 1912’de yayımlanan *Essays in Radical Empiricism* adlı eserinin IV. Bölümde yer almaktadır.

DİZİN

- A
Agassiz, Louis 13
akıl 71, 82
Alexander 126
ampirizm 29, 30, 31, 147, 148, 150, 166
analitik yöntem 61
anlıkçılık 19
arzu 13, 23, 45, 73, 94, 95, 105, 119, 142, 144
aşkın 153, 160, 165
Aurelius, Marcus 99, 103
Azam 120
- B
Bain 40, 48
Bawden 126
beden 23, 28, 41, 42, 44, 56, 86, 87, 126, 127, 128, 166, 167, 170
Bell, Charles 40
ben 27, 85, 86, 88, 90, 91, 93, 95, 99, 102, 104, 106, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 124, 125, 135, 147, 149, 150, 161, 163, 165, 166, 168; (bilen) ~ 119; (bilinen) ~ 119
benlik 14, 20, 23, 24, 26, 27, 35, 63, 68, 85, 89, 96, 97, 101, 102, 106, 112, 124, 149, 178
Berkeley 74, 131, 148, 166
beyin fizyolojisi 37, 56
bilgi 155, 160; ~ hakkında 76
bilimin 'mucizeleri' 56
bilinç 3, 4, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 46, 52, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 84, 90, 109, 110, 113, 114, 115, 118, 122, 125, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 137, 138, 139, 141, 145, 150, 165, 175, 176, 177, 178, 182; ~ aktışı 16, 17, 28, 35, 69, 110, 177, 182
bilme süreci 20
Brachet 52
Bradley 157
büyücülük 122
- C
Carlyle 97
cemiyet görüşü 90
Chopin 55
çoşku 50
- Ç
çoğulculuk 7
- D
daimilik 152
Dante 50
Darwin 39, 40, 41
Darwincilik 13
delilik 118
Demokritos 131
deneyim 11, 20, 21, 22, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 49, 81, 82, 113, 127, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 182
Descartes 141
dil 19, 72, 74, 91, 123
din 7
dindarlık 103
doğal ben 27

- drama 47
 dua: ~ etme dürtüsü 102; ~nın yararı 102
 duygu(lar) 14, 15, 16, 26, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 54, 56, 59, 66, 71, 179; duyarlı ~ 48; ~ durumları 14
 duyu: ~ algısı 21, 159; ~ izlenimleri 18
 duyum 23, 65
 duyumcular 71
 duyumculuk 71
 duyumlar 18, 19, 62, 64, 66, 71, 81, 106, 132
 duyumsalılık 19
 düşünce akışı 69, 70, 79
- E
 ego 27, 99, 106, 110, 125
 empirizm 18
 entelektüelistler 71
 Epiktetos 98
 estetik 14, 19, 36, 45, 54, 80, 82, 144
 etik 83
 Eyüp 103
- F
 Felida X. 120
 felsefe 4, 7, 149, 153
 Ferrier 36
 fikir 18
- G
 Galton 74
 geleneksel psikoloji 75
 Gibbens, Alice Howe 13
 Goethe 66
 gurur 54, 91, 97, 105
 gülme 43
- H
 hafıza 117
 hakikat 121, 142, 161
 Helmholtz 65
 Herbartçı psikologlar 54
 heyecan 37
 hipnoz 52
- hisler 37, 63, 66, 71, 109
 Hodgson, Shadworth 139, 180
 Horwicz 100
 hoş 54
 Hristiyanlık 95
 Hume 19, 22, 71, 74, 147, 148
 Hunt 13
 Huxley 74
 hüznün 45, 49, 59
- I
 ıslık çalmak 49
- İ
 içe bakış 19, 70
 intihar 103
 irade çabası 128
 İslam 95
 iyi 46, 77
- J
 James, Henry 13
 Janet, Pierre 121, 122
- K
 Kant 28, 115, 126, 145, 181
 Katolik 101
 kötü 46
 Krishaber 118
- L
 Leims, Remigius 57
 Leonie B. 121
 Locke 131
 Lotze 84, 156, 165
- M
 madde 22, 28, 35, 126, 127, 128, 130, 138, 139
 maddi: ~ ben 86; ~ fikirler 71
 Medyumluk 123
 menfaatçilik 25
 merak 37
 Mill 66, 106, 148, 166
 Mill, James 106, 148
 Mosso 41
 Munk 36
 Munsterberg 135, 136

Mutlak 31, 153, 165
müzik 47, 53, 123

N

Natorp 126, 129
Newton 143
nöroloji 58

O

objektiflik 137

Ö

öfke 44, 49, 50, 51, 54, 88, 92, 93
öznel yaşam akışı 69

P

Peirce 7
Perry 126, 138
pişmanlık 45
Prince 172
psikologlar 75
psikoloji 7, 13, 16, 27, 63, 74, 75,
113, 141, 150
psişik ton 75

R

radikal ampirizm 29, 30, 31, 147,
148, 150
rasyonalizm 30, 147, 150
realizm 169
Rehmke 126
Ribot 117
Royce 136
ruh 16, 27, 28, 41, 44, 56, 65, 66,
87, 110, 123, 125, 126, 127, 128
ruh 27, 110, 111, 113, 125, 126, 181
Ruhsal Ben 90, 91
ruhsal kendini düşünme 95
Ruskin 56
rüya 52

S

saf deneyim 22, 34, 35, 127, 139,
160, 165, 171, 173, 175, 176, 177,
182
sağduyu 14, 15, 153
Schneider 40
Schuppe 126

seçicilik 19
sessizlik hissi 69
sevgi 53, 144
solipsizm 32, 166
sosyal benlik 101
Spencer 141
Stoacı 26, 98
Strong 139, 154, 172
Strümpell 58, 59, 60
sübjektiflik 137

Ş

şekil değiştiren Gerçekçilik 141
şiiir 47
şimdi 17

T

Taine 82, 118, 136, 158
tanıma 76; ~ yoluyla bilgi 20
temalar 77
Tin 106, 110
transandantal: ~ ben 28, 126; ~ ide-
alizm 146

U

utanç 25, 45, 58, 59, 96, 97
uzam 142

V

vecd 52

W

Ward 126
Winter, Georg 57

Y

Yeni Kantçılık 128

Z

Zenon 70
zihin 15, 16, 17, 18, 28, 38, 43, 61,
63, 66, 68, 71, 76, 79, 84, 104, 107,
125, 128, 130, 136, 138, 148, 149,
154, 164, 168, 169, 171, 174, 176;
~ durumları 17, 18, 125; ~ ham-
maddesi 16, 43